

СТЕПАН СОЛЬСЬКИЙ: БІОГРАФІЧНИЙ НАРИС

Стаття присвячена життю і науковим працям С. М. Сольського (1834 – 1900) – одного з перших вітчизняних біблеїстів, київського міського голови.

This article is devoted to the life and scientific works S. Sol'skyj (1834 – 1900) – one of the first domestic Bible scholar, Kiev mayor.

Степан Михайлович Сольський, професор Київської Духовної Академії, був одним з перших вітчизняних біблеїстів. Народився майбутній вчений 27 грудня 1834 р. у сім'ї сільського священика Волинської єпархії. Початкову освіту він отримав у Волинській духовній семінарії (1851 – 1857), а вищу – в КДА (1857 – 1861). Після закінчення академічного курсу за першим розрядом, 14 жовтня 1861 р. він був призначений вчителем Київської духовної семінарії з предмету Св. Писання, і займав цю посаду близько трьох років. 5 жовтня 1862 р. був затверджений Св. Синодом у вченому ступені магістра богослов'я, а з 5 листопада 1861 р. і до кінця своєї семінарської служби був помічником інспектора семінарії [24, 9].

У той час кафедру Св. Писання в КДА займав один професор, який викладав і Ветхий, і Новий Завіти. 1863 р. з ініціативи ректора Академії архімандрита Філарета (Філаретова) конференція КДА прийняла рішення закрити одну з кафедр математики і відкрити замість неї другу кафедру Св. Писання. Ректор звертав увагу на значення, обсяг і порядок викладання в Академії Св. Писання, і зауважував, що розподілити працю на цій кафедрі між двома викладачами конче необхідно, зважаючи на те, що завдяки перекладу Біблії російською мовою усі прошарки населення тепер можуть вільно її читати. Крім того, у суспільстві поширювались різні богословські знання, які брались переважно з іноземних французьких і німецьких систем, бо вітчизняних не було [2, 2-4]. Залишати надалі цю ситуацію незмінною було б вже просто небезпечно для православної богословської науки – потрібно було створювати свою біблійну богословську школу. Оскільки богословська наука розвивалась головним чином у духовних академіях, викладачами, й одному професору на той час важко було займатись серйозними дослідженнями і Ветхого, і Нового Завітів, в КДА і відкрили другу кафедру Св. Писання.

Першим викладачем кафедри Св. Писання Нового Завіту КДА став Степан Сольський. 14 квітня 1864 р. за наказом Св. Синоду його призначили бакалавром КДА за цією кафедрою [24, 10]. З того часу протягом понад 32-х років, до 25 січня 1897 р., він займав її спочатку в званні бакалавра (1864 – 1867), потім екстраординарного професора (1867 – 1878), і нарешті, ординарного (з 16 вересня 1889 р. заслуженого) професора Академії (1878 – 1897). З 1866 р. певний час викладав і Ветхий Завіт. Крім того, він дуже часто виконував у цей час і інші доручення та обов'язки: члена Ради Академії від богословського відділення (1869 – 1877), помічника інспектора (1865 – 1869), члена й голови тимчасового будівельного комітету при Академії (1875 – 1879 і 1886 – 1888) та інспектора Академії (у 1875 – 1878 рр.) [24, 11-12; 23, 629-630]. Був нагороджений численними орденами від російського уряду (орденами Св. Станіслава, Св. Анни, Св. Володимира різних ступенів), та іноземних держав (орденом Такова, орденом Зірки) [24, 12-25].

Збереглися численні програми викладання Св. Писання Нового і Ветхого Завітів, складені Степаном Сольським [5, 6, 4, 3].

Роки початку праці Степана Сольського в Академії були часом посиленої і плідної богословсько-літературної діяльності, тісно пов'язаної з предметами його семінарського, а потім академічного викладання.

Причому це були як наукові праці, призначені для спеціалістів (у "Трудах КДА", "Православном Обозреніи"), так і популярні – для широких верств населення, що друкувалися у журналах "Воскресное Чтение", "Руководство для сельских пастырей" [7-22].

Крім того, під час своєї академічної служби С.М. Сольський майже щорічно виголошував проповідь з церковної кафедри під час однієї з пасій, котрі відправлялися в Києво-Братському монастирі під час Великокого посту. Це було традиційним для викладачів КДА. Потім ці слова на пасії публікувалися звичайно в академічному журналі. У своїх проповідях, як і в наукових роботах, Сольський торкався потреб часу. Улюбленою його темою було питання: де знайти порятунк від негараздів, що трапляються з нами, і на це питання давав відповідь, що зцілення від хвороб потрібно шукати не в покращенні економічних, матеріальних умов, не в накопиченні природничонаукових знань, що дають нам можливість підкорювати природу, і не в сучасних модних ідеях про рівність і свободу, а в засвоєнні життєдайних начал вчення Христового, в житті згідно з любов'ю Христовою, у вихованні внутрішньої людини. З великим сумом проповідник відзначав такі явища, як зростає серед людей зло, криза важкого розслаблення розуму, скарги на те, що дуже мало залишилося людей з твердими переконаннями. Старе втратило усіляку силу, а в новому не знайшли того, чого шукали. Роздвоєність у поглядах, сумніви в тому, що вважали раніше святим і недоторканим, стали притаманними багатьом. І думка проповідника часто переносилась від сумного теперішнього до стародавньої Русі.

Першою науковою працею Степана Сольського була його стаття "Краткий очерк истории свящ. библиологии и экзегетики" [15]. Нарис починається з мужів апостольських і закінчується характеристикою сучасних автору найвидатніших католицьких і протестантських праць в галузі бібліології та екзегетики. Особливу увагу автор звернув на історію тлумачення священних книг, і завдяки цьому тривалий час праця не втрачала своєї актуальності. У нарисі наводиться стисла характеристика отців-екзегетів Кесарійської, Едеської, Антіохійської шкіл і західних екзегетів, зокрема праць св. Іоанна Златоуста, бл. Феодорита, Ісидора Пелусіота, з західних – бл. Августина та Ієроніма. Нарис вирізняється зрозумілістю і чіткістю. В ньому зустрічаються цікаві зауваження щодо історії новозавітного канону і новозавітного тексту [15, 164-165].

Продовжуючи свою роботу, Степан Сольський написав короткий нарис бібліології та екзегетики в Росії – дві статті "Употребление и изучение Библии в России" [22] і "Обозрение трудов по изучению Библии в России с XV века до настоящего времени" [18]. Автор пояснив, що він досліджував це питання через те, що на той час почали з'являтися переклади Біблії російською мовою. Перший нарис доведений до XV ст., поділяється на два розділи: період до-монгольський і після-монгольський. Автор наводить дані про біблійні книги, що дійшли до нас у слов'янському перекладі свв. Кирила і Мефодія [22, 146-156], про якості першого слов'янського перекладу, про мову й писемність книг Св. Писання у перекладах на Русі [22, 155-162].

У другому нарисі, котрий є продовженням першого, йде мова про біблійні списки в Росії XV ст., про Генадіївську Біблію і її списки, про праці Максима Грека і його учнів в галузі тлумачення Св. Писання (переклад тлумачної Псалтирі, бесід св. Іоанна Златоуста на Євангелія від Матфея і Марка); про Острозьку Біблію і видання, які їй передували.

Про Острозьку Біблію автор висловив таку думку: це видання Біблії, хоча й було зроблене дуже старанно, не могло бути досконалим. Його поява була викликана потребами часу, робилося воно з поспіхом, і могло задовольнити лише потреби часу, було першим досвідом друкованого слов'янського тексту у нас, який з часом мав вдосконалюватись. Острозькі видавці намагалися відтворити переклад грецького тексту, прийнятий у греко-східній Церкві і схвалений всіма важливими стародавніми екзегетами. Але вони не могли цього досягти: прийнятий ними за основу список біблійних книг, що його надіслав великий князь Іван Васильович IV, у своєму складі вже містив значні виправлення, доповнення й цілі перекладені книги з Вульгати [18, 216-220].

Далі автор розповідає про праці Єпифанія Славинського з перекладу вітчизняних тлумачень на книги Свящ. Писання, про передруки, з незначними змінами, за царя Олексія Михайловича Острозької Біблії, про підготовку нового видання Біблії, розпочату під керівництвом Єпифанія Славинського, про праці з виправлення і тлумачення слов'янського тексту за часів правління Петра I, Катерини, Єлизавети Петрівни, Олександра I. Нарис, написаний на основі документальних джерел, був доведений до сучасності.

Була викладена й історія російського перекладу Біблії. Про переклад Нового Завіту, зроблений у 1821 р., автор говорить, що цей переклад, як перший досвід, котрий з часом мав вдосконалюватися, заслуговує на увагу і повагу [18, 806]; про переклад Нового Завіту в 1860-1861 рр. зауважено, що текст нового видання став ближчим до грецького оригіналу і давньо-слов'янського перекладу, але за всього того все ще не може замінити давньо-слов'янського перекладу з огляду на те, що останній краще відтворює думки грецького тексту [18, 811]. У нарисі не була випущена з уваги жодна з найважливіших вітчизняних праць в галузі екзегетики, їм давалася стисла, але влучна характеристика. Зі смутком автор відзначав, що, незважаючи на те, що кількість робіт з вивчення Св. Писання весь час збільшується, поки що немає потрібного наукового керівництва з вивчення священних книг, а для їх успішного вивчення і самостійного розвитку вітчизняної бібліології потрібно видати у вірному вигляді оригінальні біблійні тексти – єврейський й грецький, а також праці екзегетів III – XII ст., хоча б східної Церкви [18, 822].

Степан Сольський продовжив свою роботу над вступом до біблійних книг, і протягом 1870 – 1871 рр. опублікував дві великі статті: "Из чтений по Ветхому Завету" [9]. У першій статті спочатку наводяться короткі відомості про книги Ветхого Завіту; визначення науки, що займається його вивченням, її завдань, розділів, зв'язку з іншими богословськими науками, нарис її розвитку, викладається історія походження ветхозавітних книг. У другій статті викладена досить детально історія зібрання ветхозавітних книг в один священний кодекс, або історія ветхозавітного канону.

З 1871 р. Степан Сольський займався підготовкою докторської дисертації на тему "Сверхъестественный элемент в новозаветном откровении", котру почав публікувати в "Трудах КДА" у 1876 р. [21] Ця праця має переважно апологетичний характер. Предметом дослідження був обраний надприродний елемент в новозаві-

тному одкровенні з метою довести надприродний, божественний характер християнства проти тих, хто дивився на нього, як на звичайне, природне явище. Дослідження автора, котре можна ще назвати "Про божественність, чи надприродність християнства", поділяється на дві частини: 1) про новозавітні чудеса і 2) про новозавітне вчення Ісуса Христа і апостолів. До цих двох частин приєднується, як певним чином їх синтез, третя частина, де пояснюється, який вплив справляли на сучасників новозавітні чудеса і новозавітне вчення. Загалом дослідження свідчить про богословсько-філософський напрямок мислення автора, силу й самостійність його суджень і величезну ерудицію.

У 1877 – 1878 рр. Сольський публікує свою працю "Из лекций по Новому Завету" [8]. Тут звертають увагу перш за все міркування про викладання біблійної науки в семінаріях і духовних академіях. Автор зауважував, що відведення першого місця кафедрі Св. Писання у статуті семінарій і академій є справді доцільним. Грунтовне знання ветхозавітних і новозавітних Писань повинне бути першоджерелом богослов'я; в них є початки всіх галузей богословських знань, і відводити їм другорядне місце у групі богословських систем означало б відсувати на другий план першоджерела. Для більш ґрунтового вивчення книг Св. Писання він пропонував зробити вивчення давньоєврейської і грецької мов обов'язковим для вихованців семінарій і академій, оскільки від хороших знань останніх залежить серйозне наукове знайомство з священними текстами. Це побажання Сольського згодом здійснюлося.

Повторивши раніше висловлену ним думку про те, що на той час не було наукового керівництва з вивчення книг Св. Писання, Сольський зауважив, що йому хотілося б написати такий вступ у новозавітні книги, котрий з критичним викладенням відомостей, що до них відносяться, поєднав би у собі цілісний і систематичний огляд їх змісту, котрий у своїх остаточних висновках давав би чіткі відповіді на питання, що їх ставить сучасна наука щодо книг Нового Завіту. Але сам Сольський поклав лише початок цій праці: його опубліковані лекції з Нового Завіту закінчуються критичним аналізом свідчень Папія Ієрапольського про друге Євангеліє. Був опублікований лише розділ про походження Євангелій від Матфея і Марка.

В цих лекціях найбільше звертає увагу те, що говориться про склад чи побудову наукового вступу у новозавітні книги. Завданням його має бути, з одного боку – історія походження, історія канону й історія тексту, а з іншого – огляд змісту цих книг. Таким чином, автор проектував, як частину вступу, огляд змісту новозавітних писань, і це було оригінальним тому, що такі вступи на заході так не будувались. Історію ж тлумачення священних книг, котру в той час також відносили до вступу, Сольський, навпаки, виключає: на його думку, історія екзегетики відноситься вже до використання біблійних текстів, але не до з'ясування їх суттєвих і характерних особливостей.

З 1876 до 1878 рр. Сольський плідно займався науковою діяльністю. У 1878 р. були опубліковані дві його доповіді: "Об участии Императора Александра Первого в издании Библии на русском языке" [17] – доповідь, виголошена на зібранні в день століття з дня народження імператора Олександра I, і "О библейском мирозозерцании в жизни древне-русского народа" [16] – промова на урочистому зібранні КДА 28 вересня 1878 р.

Перша доповідь є продовженням праці "Обозрение трудов по изучению Библии в России с XV в. до настоящего времени". Друга стаття була присвячена біблійному світогляду в житті давньоруського народу. Автор зазначав, що під біблійним світоглядом мається на ува-

зі те біблійне вчення про Бога, про світ, людину і її призначення, котре задає напрямком думок народу, визначає його склад життя і накладає певний відбиток на весь його суспільний, сімейний і особистий розвиток. Сольський доводив, що русичі з самого початку щиро прагнули засвоїти християнський світогляд, але засвоювали його під образами й символами язичницької старовини. Поряд з безсумнівним змішанням в народній творчості християнських елементів з язичницькими, можна відзначити чимало й таких творів, де біблійні істини відтворені чисто. На давньоруське розуміння християнства вплинула особливість, властива слов'янам взагалі – прагнення до символізму, який завжди більше цінувався слов'янами, ніж абстрактні розмірковування. Якщо догматичні істини важко спочатку засвоювались давньоруським народом, то висоту морального християнського ідеалу руська людина відразу відчула всією душею. Автор аналізує різні форми народної творчості і відзначає в них високі справді християнські елементи.

З 1879 р. С.М. Сольський почав суміщати свою викладацьку й наукову діяльність з службою у Київській міській думі. Ще у 1871 р. його обрали гласним (депутатом) Київської міської думи, і це звання він потім незмінно зберігав 29 років, до останнього дня свого життя. 27 березня 1879 р. його обрали членом міської управи (виконавчого органу влади), а 26 квітня того ж року затвердили в званні виконуючого обов'язки міського голови (мера). 27 березня 1883 р. його повторно обрали членом управи на друге чотириріччя. Нарешті, 24 вересня 1887 р. він був обраний міським головою, двічі переобирався на наступний термін, і виконував ці обов'язки до кінця свого життя.

Вже та обставина, що С.М. Сольський близько тридцяти років був беззмінним гласним і близько чотирнадцяти років беззмінним міським головою, красномовно свідчить про його велику популярність і любов до нього киян. Як свідчать його сучасники, загально визнаними рисами його характеру були його бездоганна чесність, неупередженість, повага до думки інших, якими б часом тенденційними чи навіть несправедливими вони не були. Він завжди відгукувався на прохання всіх, хто до нього звертався за порадою, сприянням чи допомогою. В якості вищого представника міського керівництва він не прагнув будь-що наповняти на своїй думці, хоча міг це зробити завдяки своєму високому авторитету, але намагався серед чисельних думок депутатів думи визначити бажання більшості.

Всі ці якості характеру, разом з його рідкісною працелюбністю, невтомною енергійністю і відповідальністю викликали загальну повагу і об'єднали біля нього представників різних партій, напрямків і течій громадського життя Києва.

Глибокою повагою він користувався і в Академії: відразу ж після його звільнення з посади професора Рада КДА 19 березня 1897 р. обрала Сольського почесним членом [1, 1-3].

Але адміністративна діяльність С.М. Сольського майже не залишала йому часу на заняття наукою. З 1879 р. наукова діяльність його значно скорочується. До цього часу відносяться перш за все праці, в яких він розвивав раніше висловлені ним думки. Такими є його статті "Острожская Библия в связи с целями и видами ее

издателя" [19] і "Каков может быть состав научных введений в книги Св. Писания в настоящее время?" [14].

Перша стаття написана з приводу трьохсотліття з дня смерті російського першодрукаря Івана Федорова, котрий видав Острозьку Біблію. У статті говориться про мету видання і про участь у цій справі Івана Федорова, і доводиться, що князь Костянтин Острозький не симпатизував протестантизму, як стверджували деякі історики, і виданням Біблії хотів дати православним зброю для боротьби з протестантськими впливами.

У другій статті висловлюється думка, що вступ до Св. Писання обов'язково повинен мати науково-критичний характер, тобто він не може ігнорувати поглядів критики на біблійну писемність, тому що лише так буде відповідати потребам часу й слугувати проти-дією раціоналізму. Склад наукового вступу автор визначає дещо інакше, ніж раніше, а саме: 1) походження й зміст кожної біблійної книги; 2) історія священного канону й 3) історія священного тексту.

До цього ж періоду творчості відносяться численні критико-бібліографічні замітки і відзиви, що публікувалися в "Трудах КДА".

С.М. Сольський помер 7 листопада 1900 р. і був похований на Лук'янівському цвинтарі м. Києва [23, 633-640].

1. Извлечение из журналов Совета Киевской Духовной Академии. 1896-1897 г. – Центральный державный исторический архив Украины у м. Києва (далі ЦДІАУК). – Ф. 711, оп. 3, спр. 2313. 2. Представление Св. Синоду о разрешении открыть кафедру Св. Писания и закрыть одну из кафедр по математике. 19 октября 1863 г. – ЦДІАУК, ф. 711, оп. 3, спр. 671, 6 арк. 3. Программы преподавания (или обозрение прочитанного студентам) в КДА в 1873/74 уч. году. – ЦДІАУК, ф. 711, оп. 3, спр. 1082, 130 арк. 4. Программы преподавания КДА за 1872/73 уч. г. // ЦДІАУК, ф. 711, оп. 3, спр. 1017, 93 арк. 5. Программы преподавания на 1863/64 уч. г. – ЦДІАУК, ф. 711, оп. 3, спр. 667, 80 арк. 6. Программы преподавания студентам Академии в течении 1870/71 учебного года. – ЦДІАУК, ф. 711, оп. 3, спр. 895, 136 арк. 7. Сольский С. М. Влияние православия на тысячелетнюю жизнь России // Руководство для сельских пастырей. – 1862. – № 36, 37. 8. Сольский С.М. Из лекций по Новому Завету // Труды Киевской Духовной Академии (далі ТКДА). – 1877. – № 8. – С. 243-284; 1878. – № 4. – С. 98-127. 9. Сольский С.М. Из чтений по Ветхому Завету // ТКДА. – 1870. – № 9. – С. 589-640; 1871. – № 7. – С. 71-117. 10. Сольский С.М. Изъяснения изречений Господа Иисуса Христа о Церкви и церковном суде // Руководство для сельских пастырей (далі РСП) – 1873. – № 48. 11. Сольский С.М. Изъяснения начальных слов евангелия Иоанна // РСП. – 1865. 12. Сольский С.М. Изъяснения прощальной беседы ап. Павла с ефесскими пастырями // РСП. – 1868. 13. Сольский С.М. Изъяснения учения ап. Павла о воскресении мертвых // РСП. – 1870. 14. Сольский С.М. Каков может быть состав научных введений в книги Св. Писания в настоящее время? // ТКДА. – 1887. – № 3. – С. 358-376. 15. Сольский С.М. Краткий очерк истории священной библиологии и экзегетики с древнего до позднейшего времени // ТКДА. – 1866. – № 10. – С. 157-190; № 11. – С. 305-342; № 12. – С. 466-506. 16. Сольский С.М. О библейском мирозерцании в жизни древне-русского народа // ТКДА. – 1878. – № 11. – С. 201-237. 17. Сольский С.М. Об участии императора Александра I в издании Библии на русском языке // ТКДА. – 1878. – № 1. – С. 172-196. 18. Сольский С.М. Обзорение трудов по изучению Библии в России в XV в. до настоящего времени // Православное обозрение. – 1869. – Т. I. – С. 190-221; 538-577; 797-822. 19. Сольский С.М. Острожская Библия в связи с целями и видами ее издателя // ТКДА. – 1884. – № 6. – С. 293-320. 20. Сольский С.М. Популярное объяснение евангельских притчей // РСП. – 1864. – № 20; 1865. – № 36. 21. Сольский С.М. Сверхъестественный элемент в новозаветном откровении, по свидетельствам евангелий и посланий ап. Павла // ТКДА. – 1876. – № 1, 2, 5, 9, 12; 1877. – № 1. 22. Сольский С.М. Употребление и изучение Библии в России // Православное обозрение. – 1868. – № 10. – С. 145-180; № 11. – С. 251-270. 23. Титов Ф., свящ. Стефан Михайлович Сольский (некролог) // ТКДА. – 1900. – № 12. – С. 629-640. 24. Формулярный список заслуженного ординарного профессора академии Сольского Стефана Михайловича. 1879 – 1900. – ЦДІАУК, ф. 711, оп. 1, спр. 10959, 25 арк.

Надійшла до редколегії 14.03.12